

ПРОПЕДЕВТИКА ВНУТРІШНЬОЇ МЕДИЦИНИ

Підручник

За редакцією професора **О.Г. ЯВОРСЬКОГО**

П'яте видання

Перше видання вийшло у світ за редакцією професора Ю.І. ДЕЦИКА

ДОПУЩЕНО
Міністерством охорони здоров'я України
як підручник для студентів
вищих медичних навчальних закладів

Київ
ВСВ «Медицина»
2018

УДК 616-07; 616.1/.4; 616.6

ББК 54.1я73

П78

Допущено

*Міністерством охорони здоров'я України як підручник для студентів
вищих медичних навчальних закладів
(лист від 20.08.2004)*

Автори:

Ю.І. Децик, О.Г. Яворський, Є.М. Нейко, Л.А. Пиріг, Р.Я. Дутка, Г.І. Мельник,
Е.М. Грицай-Маланіч, В.В. Короткий, З.А. Гельнер, Г.О. Білецька

Рецензенти:

- А.П. Пелешук* — доктор медичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України;
О.М. Ганич — директор Науково-дослідного інституту фітотерапії ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доктор медичних наук, професор;
В.З. Нетяженко — завідувач кафедри пропедевтики внутрішньої медицини № 1 Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, доктор медичних наук, професор, член-кореспондент НАМН України, заслужений діяч науки і техніки України

П78 **Пропедевтика** внутрішньої медицини : підручник / Ю.І. Децик, О.Г. Яворський, Є.М. Нейко та ін. ; за ред. О.Г. Яворського. — 5-е вид. — К. : ВСВ «Медицина», 2018. — 552 с. + 12 с. кольор. вкл. + 1 двобіч. електрон. опт. диск (DVD-ROM) ISBN 978-617-505-676-9

Підручник "Пропедевтика внутрішньої медицини" за редакцією професора О.Г. Яворського є лідером серед підручників з пропедевтики внутрішньої медицини. У ньому детально викладено особливості обстеження хворих із патологією різних систем, наведені важливі синдроми, а також деякі нозологічні одиниці. Добре проілюстровано й описано електрокардіограму в нормі і за наявності різних видів порушення ритму й розладів провідності. Наприкінці підручника подано схему історії хвороби, а також найважливіші лабораторні показники. Підручник проілюстрований якісними фотографіями.

На особливу увагу студентів і викладачів заслуговує електронний додаток у двох частинах — двобічний DVD-диск (автор проф. О.Г. Яворський). У першій частині диску проілюстровано методику збирання анамнезу, огляд пацієнтів (наведено 111 фотографій з власних спостережень професора О.Г. Яворського), а також викладено аускультативні феномени, що трапляються під час вислуховування серця і легень. У другій частині диску автор демонструє методику пальпації, перкусії та аускультатії, висвітлює принципи загального догляду за хворими.

Для студентів вищих медичних навчальних закладів.

УДК 616-07; 616.1/.4; 616.6
ББК 54.1я73

ISBN 978-617-505-676-9

© Ю.І. Децик, О.Г. Яворський, Є.М. Нейко, Л.А. Пиріг, Р.Я. Дутка,
Г.І. Мельник, Е.М. Грицай-Маланіч, В.В. Короткий, З.А. Гельнер,
Г.О. Білецька, 2013, 2018

© ВСВ «Медицина», оформлення, 2018

ЗМІСТ

Передмова до п'ятого видання	5
Передмова до третього видання	6
Передмова до другого видання	6
Передмова до першого видання	7

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

Розділ I. Вступ. Поняття про внутрішні хвороби. Основні завдання внутрішньої медицини (Ю.І. Децик)	8
Розділ II. Методи клінічного обстеження хворого (Ю.І. Децик, О.Г. Яворський)	14
Розділ III. Загальні методологічні аспекти діагностики (Ю.І. Децик)	73

СПЕЦІАЛЬНА ЧАСТИНА

Розділ IV. Дихальна система (Г.І. Мельник, О.Г. Яворський)	83
Методи дослідження	83
Основні клінічні синдроми	121
Симптоматика основних нозологічних форм	127
Розділ V. Серцево-судинна система (Є.М. Грицай-Маланіч, О.Г. Яворський)	140
Методи дослідження	140
Основні клінічні синдроми	220
Симптоматика основних нозологічних форм	237
Розділ VI. Травна система (Є.М. Нейко, О.Г. Яворський)	282
Методи дослідження	282
Органи травної системи	300
Стравохід	300
Методи дослідження	300
Основні клінічні синдроми	303
Шлунок	304
Методи дослідження	304
Основні клінічні синдроми	318
Симптоматика основних нозологічних форм	321
Кишки	329
Методи дослідження	329
Основні клінічні синдроми	343
Симптоматика основних нозологічних форм	345

Печінка і жовчні шляхи	349
Методи дослідження	349
Основні клінічні синдроми	370
Симптоматика основних нозологічних форм	376
Підшлункова залоза	386
Методи дослідження	386
Основні клінічні синдроми	390
Симптоматика основних нозологічних форм	391
Розділ VII. Сечова система (Л.А. Пиріг, Г.О. Білецька)	394
Методи дослідження	394
Основні клінічні синдроми	417
Симптоматика основних нозологічних форм	431
Розділ VIII. Система крові (В.В. Короткий)	443
Методи дослідження	443
Основні клінічні синдроми	461
Симптоматика основних нозологічних форм	465
Розділ IX. Ендокринна система (Р.Я. Дутка)	484
Методи дослідження	484
Основні клінічні синдроми	494
Симптоматика основних нозологічних форм	498
Розділ X. Кістково-м'язова система. Патологія сполучної тканини.	
Алергози (Ю.І. Децик, З.А. Гельнер, О.Г. Яворський)	507
Методи дослідження	507
Основні клінічні синдроми	515
Симптоматика основних нозологічних форм	520
Додатки (О.Г. Яворський)	533
Додаток 1. Схема історії хвороби	533
Додаток 2. Нормальні величини основних лабораторних показників	539
Предметний покажчик	543

ПЕРЕДМОВА ДО П'ЯТОГО ВИДАННЯ

У п'ятому виданні підручника “Пропедевтика внутрішньої медицини” (за редакцією професора О.Г. Яворського) для зручності користування електронні матеріали подано на одному двобічному DVD-диску, а також значно поліпшено їх якість. Зокрема у фільмі “Огляд: фото пацієнтів” кількість фотографій збільшено до 111 (тривалість фільму — майже 34 хв). Усі фотографії взято з архіву власних спостережень автора — професора О.Г. Яворського. Наведено цікаві клінічні випадки.

До фільму “Огляд: фото пацієнтів” включено список фотографій з порядковим номером кожної з них, назвою та зазначенням часу її відтворення у фільмі. Фільм виготовлено у відеоформаті MPEG-4 (MP4).

“Аускультация легень” і “Аускультация сердца” (лекція професора О.Г. Яворського) записано у високоякісному аудіоформаті WAV.

Фільми “Догляд за хворими. Основи медсестринської справи”, “Пальпація, перкусія, аускультация” (українською й англійською мовами) подані у відеоформаті MPEG-4 (MP4).

Професор Яворський Остап Григорович,
завідувач кафедри пропедевтики внутрішньої медицини № 2
Львівського національного
медичного університету
імені Данила Галицького

ПЕРЕДМОВА ДО ТРЕТЬОГО ВИДАННЯ

Друге видання підручника «Основи внутрішньої медицини: пропедевтика внутрішніх хвороб» вийшло друком у видавництві «Здоров'я» у 2004 р. За цей час автори отримали чимало позитивних відгуків від студентів, лікарів і викладачів. Студенти особливо вдячні за електронні додатки. Упродовж двох років підручник відсутній у продажу, що й зумовило необхідність його чергового перевидання.

Склад авторського колективу залишився попереднім, хоча, на превеликий жаль, у вічність відійшли світлої пам'яті професор Децик Юліан Ілліч, професор Нейко Євген Михайлович, доцент Мельник Григорій Ілліч.

Хотілося б вірити, що зроблені виправлення, внесені текстові доповнення і фотографії, а також нові електронні додатки покращили підручник, який тепер, за вимогою часу, називається «Пропедевтика внутрішньої медицини».

Буду вдячний усім, хто надішле свої зауваження й побажання на електронну адресу yavors@mail.lviv.ua.

Професор Яворський Остап Григорович,
*завідувач кафедри пропедевтики внутрішньої медицини № 2
Львівського національного
медичного університету
імені Данила Галицького*

ПЕРЕДМОВА ДО ДРУГОГО ВИДАННЯ

Підручник «Пропедевтика внутрішніх хвороб», підготовлений колективом авторів за редакцією професора Децика Юліана Ілліча, розійшовся дуже швидко. Великий попит серед студентів і лікарів зумовлює його перевидання. Крім того, за чотири роки відбулося чимало змін у медицині взагалі, і в обстеженні хворих, їх лікуванні зокрема, що стало вагомою підставою для чергового перевидання підручника.

Авторський колектив залишився в такому самому складі, як і в першому виданні. Та, на превеликий жаль, професор Децик Юліан Ілліч, який започаткував підручник і вклав найбільше праці у його видання, передчасно пішов із життя. Вважаю за свій обов'язок продовжити добру справу, розпочату моїм учителем.

Хочеться вірити, що це видання не гірше за попереднє. Авторський колектив буде вдячний усім, хто надішле свої доброзичливі зауваження щодо поліпшення підручника.

Професор Яворський Остап Григорович,
*завідувач кафедри пропедевтики внутрішніх
хвороб і сестринської справи
Львівського державного
медичного університету
імені Данила Галицького*

ПЕРЕДМОВА ДО ПЕРШОГО ВИДАННЯ

Цей підручник призначений для студентів II і III курсів вищих навчальних медичних закладів, які у IV—VI семестрах вивчають пропедевтику (основи) внутрішніх хвороб. Підручник складається із загальної й спеціальної частин. У загальній частині викладено традиційні й сучасні інструментальні та функціонально-діагностичні методи дослідження, які застосовуються в клініці внутрішніх хвороб. У загальній частині подано також основи лікарської деонтології та правила написання історії хвороби.

У розділах спеціальної частини підручника детально викладено конкретні методи обстеження хворих із захворюваннями різних органів (дихання, кровообігу, травлення та ін.), а також описано семіотику (наука про ознаки хвороб), синдроми і симптоматологію основних нозологічних одиниць, тобто хвороб, які найчастіше трапляються в лікарській практиці, та принципи їх лікування. У додатках до книжки подано схему написання історії хвороби і нормальні величини основних лабораторних тестів в одиницях Міжнародної системи (СІ).

Підручник підготували співробітники кафедри пропедевтики внутрішніх хвороб Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького за участю академіка АМН України Л.А. Пирога (Київ) та академіка АМН України Є.М. Нейка (Івано-Франківськ). Загальну редакцію здійснив заслужений діяч науки і техніки України, професор Ю.І. Децик (Львів).

Немає найменшого сумніву в тому, що діагностика внутрішніх хвороб є фундаментом не лише терапії, а й інших клінічних дисциплін. Отже, треба сподіватися, що цей підручник стане корисним як для студентів вищих медичних навчальних закладів, так і для молодих лікарів різних клінічних спеціальностей.

Автори припускаються думки, що цей підручник не позбавлений недоліків, і тому з вдячністю приймуть від читачів критичні зауваження та неодмінно врахують їх під час написання нового, більш досконалого, його варіанта.

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

Розділ I ВСТУП. ПОНЯТТЯ ПРО ВНУТРІШНІ ХВОРОБИ. ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ВНУТРІШНЬОЇ МЕДИЦИНИ

До внутрішніх хвороб належить велика група захворювань внутрішніх органів — легень, серця, шлунка, кишок, печінки, нирок, ендокринних залоз тощо. Вони посідають центральне місце серед усіх галузей клінічної медицини. Клінічна дисципліна «внутрішні хвороби» (*morbi interni*) має й більш давню назву — «терапія» (від грец. *therapeia* — лікування). Обидва терміни є рівнозначними, хоча слово «терапія» має вужче значення і означає лікування різних захворювань, причому не лише внутрішніх органів. З розвитком медичної науки, починаючи з XIX ст., від внутрішньої медицини відокремилися такі дисципліни: шкірні й венеричні хвороби, нервові, інфекційні хвороби та фтизіатрія.

У розділі медицини, що називається внутрішніми хворобами, або терапією, виділяють такі аспекти: розпізнавання, лікування і профілактика захворювань внутрішніх органів. Крім того, у клінічній картині внутрішніх хвороб вивчають причини й механізми розвитку захворювань. В обов'язки лікаря-терапевта (інтерніста) входять визначення тимчасової і постійної непрацездатності, призначення санаторно-курортного лікування, проведення реабілітаційних заходів (поновлення фізичного і психічного стану) хворим, які перенесли певне захворювання, наприклад інфаркт міокарда. Більшість внутрішніх захворювань лікують консервативними методами, тобто застосовують лікарські препарати, фізіотерапевтичні методи, дієту, санаторно-курортне лікування тощо.

Останніми роками завдяки використанню в клінічній медицині найновіших інструментально-лабораторних методів дослідження значно підвищився рівень розпізнавання внутрішніх хвороб. Завдяки сучасним досягненням у галузі фармацевтичної хімії, технології лікарських форм зросла ефективність лікування цих захворювань. Нові методи дослідження і лікування досить складні, що потребує спеціальної підготовки, знань і досвіду для їх засвоєння. Неминучим наслідком цього став розвиток таких вузькопрофільних самостійних спеціальностей терапевтичного профілю, як пульмонологія, кардіологія, ревматологія, гастроентерологія, нефрологія, гематологія, ендокринологія тощо. Таким чином, останніми десятиріччями клінічна дисципліна «внутрішні хвороби» розділилася на низку спеціальностей, що висвітлюють патологію окремих органів. Такий поділ треба вважати позитивним явищем, що впливає на поліпшення діагностики захворювань і на якість лікування хворих. Роздрібнення внутрішньої медицини на окремі спеціальності криє в собі небезпеку зникнення терапії як окремої

важливої галузі медицини, що може призвести до зникнення лікаря-терапевта із широким спектром клінічного мислення.

Методи дослідження, що їх використовують для розпізнавання внутрішніх хвороб, застосовують і в інших клініках — хірургічній, гінекологічній, інфекційній тощо. Отже, для правильного і повного вивчення та розуміння різних захворювань необхідно мати основні знання з галузі внутрішньої медицини. Таким чином, знання внутрішньої медицини й оволодіння методами розпізнавання (діагностики) внутрішніх хвороб є основою для підготовки лікаря будь-якої спеціальності. Жоден лікар, хоч яку спеціальність він не мав би, не може обійтися без знання основ внутрішньої медицини. Клінічна освіта студента починається саме з вивчення внутрішніх хвороб. У медичному університеті (академії) внутрішні хвороби починають вивчати на кафедрі пропедевтики внутрішньої медицини. Пропедевтика (від грец. *propaideuo* — попередньо навчаю) — підготовчий, вступний курс до вивчення певної науки чи дисципліни. Отже, пропедевтика внутрішньої медицини — вступний курс, який закладає основи знань для подальшого вивчення клінічної дисципліни «внутрішні хвороби». Ці знання студенти отримують на III курсі на клінічній кафедрі пропедевтики внутрішньої медицини.

Головна мета спеціалістів кафедри пропедевтики внутрішньої медицини — навчити студентів методів дослідження, необхідних для розпізнавання (діагностики) захворювань внутрішніх органів. Студенти повинні навчитися самостійно обстежувати хворого за допомогою певних методів і виявляти ознаки, або симптоми, хвороб (симптоматологія, або семіотика). Однак для успішного розпізнавання захворювань знати лише окремі симптоми звичайно недостатньо. Треба навчитися групувати виявлені під час обстеження хворого ознаки захворювання в патогенетично зв'язані між собою поєднання симптомів (синдроми). Захворювання характеризується появою відповідних синдромів, які і є підставою для встановлення правильного діагнозу. На кафедрі пропедевтики студенти ознайомлюються з основами (принципами) лікування внутрішніх захворювань, що трапляються найчастіше. Таким чином, на кафедрі студенти проходять курс діагностики внутрішніх хвороб, головною метою якого є вивчення методик обстеження хворих, а також семіотики й синдромів хвороб та основ їх лікування.

Починаючи із VII семестру, упродовж наступних 3 років на кафедрі внутрішніх хвороб викладається систематичний курс внутрішніх захворювань — вивчаються причини їх виникнення (етіологія), механізми розвитку (патогенез), перебіг, ускладнення, прогноз (передбачення закінчення), диференціальна діагностика (методи розпізнавання подібних за ознаками захворювань), а також методи лікування і профілактики. Крім клінічних занять у палатах студенти старших курсів упродовж тривалого часу працюють у поліклініці, де беруть участь в амбулаторному прийомі хворих, а також у роботі лікарсько-контрольних і лікарсько-трудова експертних комісій, відвідують пацієнтів удома.

Основою розпізнавання хвороби є всебічне обстеження хворого. До головних діагностичних (розпізнавальних) методів, за допомогою яких проводиться

обстеження хворого, належать розпитування його про ознаки й перебіг хвороби, історію життя, а також фізичні, лабораторні, функціональні та інструментальні методи дослідження. Останніми роками в практичну медицину широко впроваджено складні і точні лабораторні та інструментальні методи, розроблені на основі досягнень сучасної науки й техніки, зокрема електронної та обчислювальної. Завдяки цьому значно підвищився рівень діагностики внутрішніх захворювань. Проте не слід забувати, що лікар може стати кваліфікованим спеціалістом із логічним діагностичним мисленням лише після попередньої ґрунтовної і наполегливої клінічної підготовки.

Про медичну деонтологію. Символом професії лікаря є палаюча свічка з написом: «*Aliis inserviendo ipse consumer*» («Світлячи іншим, згоряю сам»). Напевно, жоден інший символ не зміг би виразніше проілюструвати самовідданість лікарської праці.

Головне в професії лікаря — своєчасне розпізнавання хвороби й призначення необхідного лікування. Однак для результативного лікування величезне значення мають взаємини між лікарем і хворим, такт і поведінка лікаря, а нерідко і його самовідданість у боротьбі за здоров'я людини.

Деонтологія (від грец. *deon* — належний, *logos* — вчення) — наука, яка вивчає способи належної поведінки спеціаліста для досягнення ним найкращих результатів у своїй професійній діяльності.

Медична (лікарська) деонтологія — наука про принципи поведінки медичного персоналу, зокрема лікаря, спрямовані на створення умов для одержання якнайвищої ефективності лікування хворих.

В основі медичної деонтології лежить насамперед висока **лікарська етика**, тобто моральні цінності вчинків і поведінки лікаря в його практичній діяльності. Головними питаннями деонтології є: обов'язок лікаря перед хворими, взаємини лікаря з хворими та їхніми рідними, норми поведінки лікаря біля ліжка хворого та в суспільстві, взаємини лікаря з обслуговуючим медичним персоналом, рівень професійних знань лікаря та необхідність постійного удосконалення їх.

Медична деонтологія тісно пов'язана з лікарською мораллю, під якою мають на увазі систему норм і вимог щодо поведінки лікаря і всього медичного персоналу. Лікар, формуючи своє ставлення до хворого, завжди повинен пам'ятати, що перед ним хвора, а не здорова людина. Адже хвороба з її фізичними стражданнями зазвичай призводить до певних зрушень у психоемоційній сфері та мисленні хворого, що помітно змінює ставлення його до самого себе, до людей, навколишнього середовища, життєвих проблем тощо. Хвороба спричинює в людини хвилювання, переживання, нерідко страх за своє життя. Кожний хворий своєрідно оцінює захворювання; у нього часто виникає бажання якнайшвидше одержати лікарську допомогу, яка повернула б йому втрачене здоров'я. Отже, лікар будь-якої спеціальності, починаючи з першої зустрічі з хворим, повинен підтримувати його дух, вселяти в нього віру в можливість одужання. Без сумніву, перша зустріч лікаря з хворим, хоч би де вона не відбувалася — у стаціонарі,